

NICOLAE IORGA ȘI ISTORIOGRAFIA MIȘCĂRILOR NAȚIONALE DIN BALCANI (1804–1829): REFERINȚE PENTRU O PROBLEMATIZARE*

CRISTIAN PLOSCARU**

INTRODUCERE

Prezentarea sintetică și comparativă a operei istorice a lui Nicolae Iorga privind mișcările de emancipare din Balcani din primele decenii ale secolului al XIX-lea este dificil de realizat, din mai multe motive. Întâi, producția sa istoriografică pe această temă se dovedește foarte întinsă, de o incontestabilă complexitate și bogăție ideatică. Pe lângă cele câteva lucrări de sinteză – *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, 1913 (publicată cu adăugiri, *Histoire des États balkaniques à l'époque moderne*, 1914, în țară, și *Histoire des États balkaniques jusqu'à 1924*, 1925, la Paris¹); *Idées et formes littéraires françaises dans le Sud-Est de l'Europe*, Paris, 1924, grupând lecții ținute la Sorbona² –, bogate în idei originale și sugestii fertile privind diferite direcții de cercetare, alături de volume de documente³, care și-au păstrat importanța în investigarea acestei dificile tematici, studiile sale, răspândite în publicații periodice diverse, din

---

* Studiu realizat pe baza unei comunicări cu același titlu, susținută la Conferința anuală a Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”, 6–8 decembrie 2021.

** Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Istorie; cploscaru@yahoo.com.

¹ N. Iorga, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă. Lecții ținute la Universitatea din București*, Vălenii de Munte, 1913; idem, *Histoire des États balkaniques à l'époque moderne*, Bucarest, 1914; *Histoire des États balkaniques jusqu'à 1924*, Paris, 1924. Am adăuga idem, *Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen Dargestellt*, vol. V, *Bis 1912*, Gotha, 1913 și idem, *Istoria românilor din Peninsula Balcanică*, București, 1919.

² *Études roumaines*, vol. II, *Leçons faites à la Sorbonne*, Paris, 1924.

³ *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. II, 1768–1829, București, 1896; *Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. XV, partea a 2-a, 1601–1825, *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardeleni*, București, 1913; *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VIII, *Scrisori de boieri și negustori către casa de negoț sibiiană Hagi Pop*, publicate cu *Note genealogice asupra mai multor familii*, București, 1906; *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondențe diplomatice străine*, vol. II, 1750–1812, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a II-a, XXXII, 1909–1910, p. 569–640.

țară și din străinătate, nu sunt ușor de cuprins și, totodată, adâncesc anumite interogații și dileme pentru istoricul de astăzi⁴.

Dintr-o perspectivă mai largă, preocuparea lui Nicolae Iorga pentru istoria culturală, politică și bisericească a popoarelor balcanice⁵, în atingere cu istoria românilor la început de secol al XIX-lea, a fost constantă⁶, mărturie fiind lucrările de sinteză⁷ și zecile de studii dedicate unor aspecte concrete⁸, esențiale și astăzi pentru cercetarea istorică. Totuși, se pot identifica trei perioade în care istoria mișcărilor de emancipare din Balcani a constituit un subiect predilect de cercetare și al conferințelor sale din țară și din străinătate: anii războaielor balcanice și ai neutralității în Marele Război (1912–1916), la care s-au adăugat intervalele 1924–1928 și 1934–1936, periodizare explicabilă și prin considerente de ordin politic, legate de problema dreptului istoric, de atitudinea sa față de anumite manifestări iredentiste, dar și față de nevoia colaborării între popoarele din regiune⁹, în vederea atingerii unor obiective comune, a unei păci stabile în Balcani și în temeiul acelor tradiții istorice de natură a legitima apropierea politică și culturală, idei care răzbat

⁴ Mihai Berza, *Nicolas Iorga et les études sud-est européennes*, în „Bulletin de l’AIESEE”, I, 1963, nr. 1–2, p. 27–30; Al. Elian, *Nicolas Iorga et le Sud-Est européen*, în „Bulletin de l’AIESEE”, IX, 1971, nr. 1–2, p. 12–21; Virgil Cândea, *Nicolas Iorga, historien de l’Europe du Sud-Est*, în *Nicolas Iorga, l’homme et l’oeuvre, à l’occasion du centième anniversaire de sa naissance*, ed. D.M. Pippidi, Bucarest, 1972, p. 187–249 (*Bibliographie provisoire*, p. 211–249); Andrei Pippidi, *Pour l’histoire du premier Institut des études sud-est européennes en Roumanie*, în „Revue des études sud-est européennes”, XVI, 1978, nr. 1, p. 139–156; idem, *Din istoria studiilor sud-est europene în România*, în „Sud-Estul și contextul european. Buletin al Institutului de Studii Sud-Est Europene”, IX, 1998, p. 8–11.

⁵ Câteva interesante observații despre concepția lui Nicolae Iorga privind importanța tradiției politice și a identității culturale a popoarelor, în contextul interferențelor de viață istorică dintre acestea, la William Oldson, *The Historical and Nationalistic Thought of Nicolae Iorga*, New York, 1974, p. 60–62.

⁶ Poate de aceea s-ar dovedi utilă astăzi o altfel de bibliografie analitică a operei marelui istoric, plecând, desigur, de la *monumentala biobibliografie a lui Barbu Theodorescu*, în sensul unei lucrări de analiză istoriografică, structurată după modelul problematizat al unei bibliografii analitice sau al unui dicționar istoric tematic.

⁷ N. Iorga, *Roumains et Grecs au cours des siècles*, București, 1921; *Rapports entre l’État des Osmanlis et les nations des Balkans*, în „Revue internationale des études balkaniques”, I, 1935, p. 129–147; idem, *Basele populare ale oricărei mișcări din Balcani. Conferință ținută la 3 martie 1939*, București, 1939; idem, *Origine et développement de l’idée nationale surtout dans le monde oriental*, în *Études byzantines*, vol. II, Bucarest, 1940, p. 183–198.

⁸ Vezi, spre exemplu, idem, *Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei și Moruzeștii*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a II-a, XXXIII, 1910–1911, p. 147–185; idem, *La révolution grecque sur le Danube. Quelques renseignements nouveaux surtout de source roumaine*, în „Bulletin de l’Institut pour l’étude de l’Europe sud-orientale”, VIII, 1921, nr. 8–9, p. 91–100; idem, *Constantin-Vodă Ipsilanti și revoluția sârbească*, în „Revista istorică”, VII, 1921, nr. 4–6, p. 139–143; idem, *Corespondența lui Capodistria cu Ioan Caragea Voevod*, în „Revista istorică”, VII, 1921, nr. 7–9, p. 181–189; VIII, 1922, nr. 1–3, p. 27–41.

⁹ Vezi studiul lui Virgil Cândea, fundamental, mai ales datorită identificării și analizei celor patru direcții de cercetare esențiale proprii operei lui Nicolae Iorga în ceea ce privește ansamblul istoriei popoarelor din sud-estul Europei (*op. cit.*, p. 188 și urm.).

mai ales din articolele sale publicate în presă¹⁰. Pe lângă preocuparea de a trasa direcții de investigație asupra temei¹¹, de a promova publicarea de izvoare și dialogul critic între istoriografiile română, greacă, sârbă, bulgară și turcă¹², Iorga s-a plasat în fruntea eforturilor de a *instituționaliza* cercetarea istoriei popoarelor balcanice, prin crearea unui institut și a unor reviste de profil la București, predilecția sa îndreptându-se către istoria etnogenezei popoarelor balcanice, a perioadei postbizantine și a mișcărilor naționale din Balcani¹³.

În al doilea rând, concepția lui Nicolae Iorga nu corespunde pe deplin teoriilor dominante ale istoriografiei timpului său în chestiunea originilor și trăsăturilor mișcării moderne de emancipare din Balcani¹⁴, mai ales în ceea ce privește impactul Iluminismului apusean, al ideilor Revoluției franceze sau rolul Iluminismului grecesc în nașterea culturii naționale la celelalte popoare: *românii, sârbii și bulgarii*. Ideile sale se dovedesc la fel de originale în ceea ce privește analiza interferențelor dintre

---

¹⁰ Spicuum câteva afirmații ale marelui istoric, făcute în tonalitate publicistică, ilustrative pentru concepția sa despre importanța accentuării legăturilor culturale în primele decenii ale secolului al XX-lea dintre aceste popoare învecinate și cu o istorie comună (N. Iorga, *Părerile d-lui Take Ionescu asupra Macedoniei*, București, 1903, p. 15–16). Cunoașterea istoriei, a tradițiilor comune și a raporturilor culturale dintre popoarele balcanice „trebuie să provoace un îndemn către cercurile noastre culte, un îndemn care n-are nimic a face nici cu înțelegerea la o luptă, care nu prea are motive și nu poate să aibă deloc urmări, nici cu poftirea înlăcrămată la o frăție, care poate ființa între oameni, dar nu între popoare, care se cuvine să se îndrepte numai după interesele lor [...]. Îndemnul trebuia să fie numai acela de a cunoaște: cât mai fără părtinire și prejudecată, cât mai întreg și cât mai iute” (N. Iorga, *Români și bulgari*, în idem, *România, vecinii săi și chestiunea Orientului*, Vălenii de Munte, 1912, p. 4). Vezi și A. Pippidi, *Din istoria studiilor sud-est europene în România*, p. 9.

¹¹ „În conflictele pentru dominația politică unică în Răsărit dintre Bizanțul roman, dintre Bulgaria sau Serbia bizantinizate, dintre rușii convertiți la ideea imperială și la ortodoxie, dintre ungurii cuceritori de aceeași ordine politică tradițională și căpătând din Orientul Constantinoplei ca și din Apusul Romei aceleași tendințe, se va gasi cadrul timpurilor celor mai ignorate din viața noastră națională și se vor descoperi ușor urmele energiei poporului nostru” (N. Iorga, *Două concepții istorice. Cuvântare ținută la intrarea în Academia Română*, București, 1911, p. 19).

¹² Unul dintre obiectivele cercetării istorice românești trasat de Iorga în discursul de intrare la Academia Română era acela de a „căuta în viața popoarelor creștine din Orient tot ceea ce poate servi ca să arăte cum, în chip firesc, țările noastre au ajuns centrul silințelor spre cultură ale întregii lumi creștine răsăritene. Trecând peste prejudecățile despre epoca fanariotă, se va afirma astfel tot mai mult marele nostru rost de istorie universală, pe care orice jertfe nu l-au plătit prea scump. În sfârșit, în zilele noastre, se va scoate la iveală rolul de mijlocitori ai tendințelor culturale și politice apusene, pe care l-am avut noi, chemând astfel la libertate națională și independență, cu un ajutor statornic și dezinteresat, rând pe rând, pe greci, pe sârbi, pe bulgari, pe albanezi” (*ibidem*, p. 19–20).

¹³ Încă din 1911, și mai înainte, Iorga credea că „un Institut de studii pentru Europa sud-orientală aici în București, bine organizat și condus cum trebuie, ar putea fi în ordinea științifică întâia afirmare a drepturilor noastre” de popor cu rol însemnat în Balcani (*ibidem*, p. 20); ideea s-a concretizat în constituirea Institutului pentru Studiul Europei Sud-Orientale, care avea să fie inaugurat prin strădaniile sale la 24 ianuarie/6 februarie 1914. Publicația institutului, „Bulletin de l’Institut pour l’étude du Sud-Est européen” (I–X, 1914–1923), devenită „Revue historique du Sud-Est européen” (1924–1947), avea să ilustreze foarte repede prioritățile științifice ale lui Nicolae Iorga în studierea istoriei Europei de Sud-Est (A. Pippidi, *Reformă sau declin. A doua perioadă a studiilor sud-est europene în România*, în „Revista istorică”, s.n., II, 1991, nr. 11–12, p. 641–649).

¹⁴ N. Iorga, *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l’Europe*, Paris, 1929, p. 1–2; Effi Gazi, *Theorizing and Practicing Scientific History in South-Eastern Europe: Spyridon Lambros and Nicolae Iorga*, în *Nationalizing the Past: Historians and Nation Builders in Modern Europe*, ed. Stefan Berger, Chris Lorenz, New York, 2010, p. 192–207.

mișcările politice ale grecilor, sârbilor și românilor¹⁵. În toate aceste cazuri, o serie de argumente și concluzii trasate de Nicolae Iorga, veritabile demonstrații istorice, îl individualizează în peisajul istoriografic regional, nu se aliniază întru totul interpretărilor istorice devenite *canonice*, dar au afinități interesante cu ideile câtorva mari istorici contemporani din Balcani, precum Gregoire Yakchitch¹⁶, Mihail Lascaris¹⁷, Konstantin Jirecek și alții¹⁸.

MAREA REVOLUȚIE FRANCEZĂ ȘI POPOARELE BALCANICE

În evaluarea influenței ideilor Revoluției franceze¹⁹, Nicolae Iorga remarca întâi faptul că în Orient, un mediu social propice difuziunii era destul de firav, în absența unei burghezii urbane puternice (cu excepția negustorimii grecești) și a unui spațiu public dotat cu instrumentele necesare diseminării și dezbaterii cultural-politice²⁰. Rolul cărțurilor, al unei intelectualități în formare, în cazul grecilor și al românilor, dar și al polemicilor din diaspora greacă, legate de limba literară, de modelul educației sau de viitorul politic al Balcanilor, au fost de natură a suplini această deficiență²¹. Pentru Nicolae Iorga, „nici la București, nici la Iași, și cu atât mai puțin la Constantinopol, primele capitole ale Revoluției Franceze nu au provocat o emoție prea mare”, adăugând, aspru și exagerat ca amplitudine a limbajului, că numai „oratorii de circumstanță” ar putea crede că „Revoluția Franceză a cutreierat Europa de la un capăt la altul, trezind naționalitățile la viață”²².

În cazul românesc, unde „nu a existat o burghezie, o lume intelectuală care să se ridice împotriva unui guvernământ absolut”, ideile Marii Revoluții au acționat într-un mod diferit, impactul lor asupra lumii rurale fiind limitat. Stăpânită cu adevărat de

¹⁵ Recenzia, cu interesante comentarii critice, la Edouard Driault, Michel Lheritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, Paris, 1925, în „Revue historique du sud-est européen”, 1925, p. 397 și urm.; privind afirmația că „fanarioții ar fi naționaliști”, iar la Apostolos Daskalakis, *Ta αίτια και οι παράγοντες της ελληνικής επαναστάσεως του 1821 (Cauzele și factorii revoluției grecești din 1821)*, Paris, 1917, criticând mai ales schematismul demonstrației: importanța aproape exclusivă acordată burgheziei grecești, ca factor material al revoluției, și ideilor Revoluției Franceze ca factor ideologic, la care adaugă teza renașterii naționale în Balcani sub influența precumpănitoare a culturii grecești, în „Revue historique du sud-est européen”, 1928, nr. 4–6, p. 159.

¹⁶ N. Iorga, *Histoire des États balkaniques*, p. 136–146.

¹⁷ Idem, *Chronique*, în „Revue historique du sud-est européen”, IX, 1934, nr. 7–9, p. 292–293.

¹⁸ A. Pippidi, *Pour l'histoire du premier Institut des études sud-est européennes*, p. 148–149; V. Curticăpeanu, *Universitatea populară „N. Iorga” de la Vălenii de Munte*, în „Studii. Revistă de istorie”, 18, nr. 6, 1965, p. 1453–1454.

¹⁹ N. Iorga, *La France dans le Sud-Est de l'Europe. Conférences en Sorbonne*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, 13, 1936, p. 21–68, 105–172.

²⁰ N. Iorga, *Penseurs révolutionnaires roumains de 1804 à 1830. Conférence donnée à Paris, à la Société de la Révolution française (19 mars 1934)*, Bucarest, 1934, p. 5–6.

²¹ Idem, *Idées et formes littéraires françaises dans le Sud-Est de l'Europe*, Paris, 1924, p. 46–48; idem, *La Révolution française et le Sud-Est de l'Europe. Conférence donnée à Paris à la Société de la Révolution française (février 1933)*, București, 1934, p. 12–13.

²² Idem, *Ce înseamnă popoarele balcanice*, Vălenii de Munte, 1916, p. 16.

boieri, nu de către domnii veniți din Fanar, această lume rurală a reacționat țărănește sau prin câteva idei noi, de revoltă a micii boierimi contra omnipotenței aristocrației pământene, episodic și sporadic până spre 1830²³. Abia ulterior, argumenta Iorga, aderența ideilor naționale și liberale de sorginte franceză avea să se extindă de la cei câțiva protagoniști (Ionică Tăutu, Iordache Drăghici, Dimitrie Sturdza sau, în Țara Românească, Grigore Brâncoveanu), la o întreagă generație de tineri intelectuali, precursori ai pașoptismului, dar mai respectuoși față de tradiții decât aceștia, ultimii atrași irezistibil de romantismul literar și politic din Occident²⁴.

Doar în parte convins de teoria coridoarelor culturale, schițată de A.D. Xenopol și dezvoltată de Pompiliu Eliade într-o celebră carte²⁵, susținută și de Apostolos Daskalakis²⁶, mai târziu de către Constantine Dimaras și Notis Botzaris, Iorga apela la câteva reflecții, formulate în studiile sale și la unele observații critice, în câteva recenzii și note²⁷. A rămas la părerea că secretarii francezi, ofițerii ruși și cartea greacă au jucat un rol oarecum superficial în pătrunderea influenței ideilor noi franceze la români și în Balcani. Au inspirat mode, un gust pentru limba și literatura franceză a clasicismului²⁸, dar marile idei ale Iluminismului, filosofia și literatura franceză autentic înnoitoare au pătruns, după Iorga, până în epoca napoleoniană, prin intermediul *cărții franceze* și mai mult *dinspre Viena*, cea mai apropiată capitală a Europei Luminilor și un oraș cosmopolit prin excelență²⁹.

Era o idee interesantă, *aproape uitată*, în sprijinul căreia Iorga aducea câteva argumente solide. Viena a fost cea mai influentă școală de diplomatie modernă pentru români, greci sau sârbi, cel mai important centru de difuziune a cărții și a revistelor franceze, alături de Paris, și locul unde mecenatul cultural, asociațiile literare și publicistica greacă s-au organizat³⁰, apoi răspândindu-și influența spre Dunărea de Jos, prin agenții domnilor fanarioți, marele case de comerț și împrumut

²³ Idem, *Penseurs révolutionnaires roumains*, p. 14–15.

²⁴ *Ibidem*, p. 24–27.

²⁵ Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie: les origines, étude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariote*, Paris, 1898.

²⁶ Apostolos Daskalakis a susținut acest punct de vedere în lucrări precum *Les ouvres de Rhigas Velestinlis*, Paris, 1937, p. 83–94; *Rhigas Velestinlis: la Révolution française et les préludes de l'indépendance hellénique*, Paris, 1937.

²⁷ Iorga, *Idées et formes littéraires françaises*, p. 51; idem, *Istoria românilor*, vol. VIII, *Revoluționarii*, București, 1938, p. 210.

²⁸ N. Iorga, notă critică la A. Dascalakis, *Rhigas Velestinlis*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, XV, 1938, nr. 1–3, p. 86–87. Pentru Iorga, cele două Academii grecești de la București și Iași au fost centre ale clasicismului și raționalismului ortodox ostile Enciclopedismului francez și ideilor Revoluției (idem, *Idées et formes littéraires françaises*, p. 60).

²⁹ *Ibidem*, p. 31–32. Pe calea poștei vieneze în Principate ajungeau la București, nu fără incidente și confiscări uneori, ziare și reviste precum „Journal de Francfort”, „Notizie del Mondo”, „Spectateur du Nord”, „Mercure de France”, „Journal litteraire” și „Almanach des Dames”, de la Paris (*ibidem*, p. 49).

³⁰ În jurul anului 1800, „atât la Viena, cât și la Pesta distincțiile naționale [printre cărturarii ortodocși – n.n.] nu erau atât de clare, în studii, în lectură, în conversație [...], în adoptarea ideilor filosofice moderne, atât de diferite de tradiția religioasă și patriarhală a trecutului” (N. Iorga, *La place des roumains dans l'histoire universelle*, vol. III, *Époque contemporaine*, Bucarest, 1936, p. 15).

grecești, cărturari de limbă greacă în căutarea unui rost și prin contactele boierilor noștri și ale celor fanarioți cu elita vieneză, diversă etnic, dar vorbitoare de limbă franceză³¹. Tot cu atmosfera Vienei, nu a curții imperiale, desigur, s-au intersectat biografiile lui Dositei Obradović³², Rhigas Velestinlis³³, Vuk Karadžić, Anthimos Gazis, fondatorul revistei „Mercure savante” și prieten cu Adamantios Korais, dar și ale lui Gheorghe Lazăr, care a studiat la Viena, sau Tudor Vladimirescu³⁴, acolo au apărut *Eteria filomuselor* la 1814 și „Telegraful grecesc”³⁵.

INTERFERENȚE ILUMINISTE ȘI NAȘTEREA CULTURILOR NAȚIONALE ÎN BALCANI

Istoria literaturii române până la „Asachi și Eliad” nu poate fi desprinsă, citindu-l pe Iorga, de influența culturii grecești și, mai ales, a diasporei din Europa Centrală, începând cu grecii din Transilvania, cărturari și negustori de la Sibiu și Brașov, cărora le-a publicat actele și corespondența³⁶, continuând cu diaspora greacă de la Buda și Viena, a cărei înrâurire în refacerea legăturii culturii românești cu „Europa luminată” o punctează cu fiece ocazie³⁷. Iorga numește acest curent

³¹ Idem, *Idées et formes littéraires françaises*, p. 32–34, 37.

³² Stabilit o vreme în Moldova, a fost profesor al lui Iordache și Teodor, copiii lui Lupu Balș, și a avut legături cu cercul de cărturari traducători din jurul lui Leon Gheucă.

³³ N. Iorga, *La place des roumains dans l'histoire universelle*, vol. III, p. 15. Cât a stat la București, Rhigas a avut un contract, semnat în 1792, ca secretar al lui Grigore Brâncoveanu.

³⁴ Contrazis ironic de Andrei Oțetea fiindcă Iorga a afirmat că în vara anului 1814 Tudor ar fi avut primele contacte cu *Eteria* la Viena, ca și cum marele istoric nu știa că organizația eteristă s-a înființat în același an la Odesa. Iorga avea, ca de atâtea alte ori, dreptate într-o privință. Originea *Eteriei*, ca idee a unei organizații secrete care să promoveze cauza emancipării grecilor și, odată cu ei, a celorlalți ortodocși, nu poate fi detașată de întâlnirile lui Capodistria cu lideri ai diasporei grecești, la Viena, ca Ignatie de Arta și Anthimos Gazis, de cererile sale pentru subsidii aprobate de țar în favoarea lui Iordache Olimpiotul, Kolokotronis și a altor klefți corfioți nenumiți, de insistența sa ca Prota Matia Nenadović să fie acceptat ca trimis informal al sârbilor la Congres (Cr. Ploscaru, *Tudor Vladimirescu, revolta sârbilor și politica rusească în Balcani (1810–1816)*, în *Școală, biserică, stat și națiune în istoria românilor. Omagiu profesorului Cornel Sigmirean la împlinirea vârstei de 65 de ani*, ed. Liviu Boar, Ioan Bolovan, Laura Stanciu, Cluj-Napoca, 2021, p. 93–101).

³⁵ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 211; idem, *Alte note despre cultura și viața socială românească sub Vechiul Regim*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a II-a, XXXIX, 1916–1919, p. 6–9.

³⁶ Idem, *Contribuții la istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea*, vol. I, *Scriitori bisericești*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii literare”, seria a II-a, XXVIII, 1906, nr. 4, p. 183–238 (despre corespondența cu rosturi culturale a negustorului grec Zenobie Pop cu Chesarie de Râmnic, care cerea o „carte ce se numește frantoește dictionaire encyclopedique, adică lexicon care iaste dăspărțit în multe tomuri” și ajutor pentru activitatea sa de neobosit tipăritor de cărți religioase, cu Filaret, episcop de Argeș, interesat de primirea unei „cărți franțezești cu istoria Țării Românești”, a lui Carra, ca să-i „îndrepteze greșalile”, cu Iosif, viitor episcop de Argeș, care dorea să continue munca lui Chesarie etc.); *ibidem*, vol. II, *Scriitori mireni*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii literare”, seria a II-a, XXVIII, 1906, nr. 5, p. 241–270 (despre îngrijirea lui Zenobie și Zamfir Pop față de primii bursieri munteni plecați la studii în Apus).

³⁷ Idem, *La place des roumains dans l'histoire universelle*, vol. III, p. 13–16.

cultural „noua fază a clasicismului grec”, care „pleacă de la spiritul occidental”, direct de la ideile Iluminismului apusean, nu este „o continuare a celui de origine constantinopolitană”³⁸.

În schimb, *elenismul oriental*, mai ales cel de după 1800, din lumea clericilor greci și a profesorilor de la Academii grecești (de la București, Iași și Constantinopol) este privit diferit la nuanță de Iorga, din cauza pretențiilor sale de *patronaj spiritual, cultural și chiar politic* asupra spațiului ortodox al Balcanilor. Uneori plasează în contradicție cele două curente, aducând drept exemplu polemica dintre Ștefan Kommitas, profesor la Academia domnească din București, și „marele filolog parisian Corais”, despre limba greacă, dar și cu trimeri la rolul, exclusiv sau nu, al acesteia ca limbă de cultură în lumea ortodoxă din Sud-Estul Europei³⁹. În același context, amintește și de cuvintele lui Constantin Psomakis, discipol al lui Veniamin de Lesbos, ambii dascăli la Academie, despre București ca „o nouă Atenă”, într-o Valahie dorită a deveni „cea mai tânără fiică a Eladei”, concepții care aveau să genereze „intrigi și clevetiri”, jucând un rol în decizia boierilor pământeni de a-l aduce pe Gheorghe Lazăr din Transilvania⁴⁰.

Acești cărturari, pe care Iorga îi include în curentul elenismului oriental, visând la „strălucirea unei Elade întinse până la Carpați”, nu erau izolați de atmosfera Iluminismului apusean, nu îi vede ca pe niște „tradiționaliști”, care își simt amenințată religia de „ateismul francez”. Dimpotrivă, aveau contacte și proiecte editoriale proprii la Buda, Viena, Pisa (unde stătea în exil Ignatie de Arta), la Odesa, precum Vardallah⁴¹, dar priveau identitatea culturală a Balcanilor, în vederea emancipării ortodocșilor prin educație și „noile idei”, drept una *eminamente greacă*, un fel de „imperialism cultural”, pe care nu ratează vreo ocazie să-l critice, „un nou elenism agresiv”⁴², asociindu-i acestui curent, fără ezitări, pe Neofit Ducas, Veniamin de Lesbos, Ștefan Kommitas, Dimitrie Gobeldeas, pe fostul mitropolit al Ungro-Vlahiei, Ignatie și alți reprezentanți⁴³.

³⁸ Idem, *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 210; idem, *La pénétration des idées de l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe aux XVIIe et XVIIIe siècle [I]*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, I, 1924, nr. 1–3, p. 11–19.

³⁹ Idem, *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 212–213.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 213.

⁴¹ *Ibidem*, p. 214.

⁴² Între alte exemple, o scrisoare foarte sugestivă a unui Constantin Levidis către Constantin Eustatie, amândoi greci, plină de invective la adresa moldovenilor, a limbii și moravurilor lor, din anul 1824 (idem, *Un reprezentant al elenismului în Moldova sub Vechiul Regim: Constantin Eynomie*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a II-a, XXXIX, 1916–1919, p. 38–41).

⁴³ Vezi capitolul *Școala națională grecească în luptă cu școala națională a românilor*, în N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, ed. Ilie Popescu Teiușan, București, 1971, p. 76–95. Un învățat grec pribeag, Gheorghe Cremedi, „unul din patrioții greci cari tipăreau cărți cu a lor cheltuială și le împărțeau gratuit”, publica *Studiu asupra stărei limbii noastre vorbite*, în patru volume (1808–1828). Pledoaria sa era în favoarea nobleții „graiului grecesc”, limba vorbită în epocă (neogreaca) trebuind curățită de „mucegaiul ce s-a depus [...] din cauza pronunțării stricate și îmbrăcate cu forme barbare”. El făcea deosebirea între cuvintele străine având o legătură cu greaca veche sau grecizate,

Această unitate balcanică sub supraștație greacă, observa Iorga, nu anima doar mințile unor cărturari ce redescopereau în limbajul modern al Iluminismului splendoarea Greciei antice și gloria Bizanțului din secolele de după căderea părții de apus a Romei imperiale, ori ale unor spirite exaltate, „răsculații din Moreea, eteriștii din Sculeni și Drăgășani”, ci și cugetarea lui Ioannis Capodistria, ministrul țarului, „unul din cei mai cuminți reprezentanți ai spiritului elen”, un moderat, în opinia marelui istoric român⁴⁴. Asocierea „imperialismului cultural” al unei părți a elitei intelectuale grecești din anii de apus ai fanariotismului cu „marea idee” greacă⁴⁵, a unei țări slobode „de la Atena la Ierusalim, trecând prin Constantinopol, și de la Iași la Smirna” apare și în articole de presă, mai ales când sunt aduse în atenție pretențiile teritoriale grecești din anii războaielor balcanice (*Turcii și grecii*, „Neamul românesc”, august 1908)⁴⁶.

Respectivul curent avea să fie plasat de Iorga la începutul unei serii istorice mai lungi, care ar fi subminat unitatea de tradiție, interese și acțiune a popoarelor balcanice, în numele unui egocentrism național păgubos, idee expusă în textul *Les conflits balkaniques*⁴⁷. Marele istoric identifica și o explicație, dacă ne oprim la concluziile unui studiu (*Două tradiții istorice în Balcani: a Italiei și a românilor*, 1912) și ale unei conferințe (*Ce înseamnă popoarele balcanice*, Ateneul român, 13 decembrie 1915), în care, în temeiul unui excurs istoric rezumativ despre istoria bulgarilor și sârbilor, dar și cu trimiteri la istoria grecilor, în secolele VIII–XV, remarcă diferența dintre *caracterul politic* al memoriei lor istorice despre „Roma imperială”, în legitimarea unor pretenții teritoriale (țările medievale, respectiv Imperiul Bizantin, ca formă politică) și *caracterul cultural* al memoriei istorice românești despre Roma imperială, „o parte esențială din ființa noastră națională [...] și din sufletul nostru modern”, stând sub semnul unei „fecunde dualități”: a păstrării moștenirii spirituale romane, importantă, în viziunea lui Iorga, pentru viața istorică modernă a tuturor popoarelor balcanice, dar și a „vechilor legături cu altă lume, apuseană”⁴⁸. Ideea era reluată, subliniind importanța Principatelor, între 1600 și 1800 pentru conservarea moștenirii istorice romano-bizantine și a legăturii

---

trebuind menținute, și cuvintele cu „derivațiune necunoscută”, ce ar strica limba⁴³. Replica nu avea cum să lipsească, într-o *dezbateră filologică despre identitatea limbii*, Anthimos Gazis publicând un răspuns în „Loghios Hermès” (1811), o critică a acestui fel de curățire artificială a limbii, comparativ cu cristalizarea naturală, istorică a limbii naționale autentice, care „se cultivă și se dezvoltă odată cu ideile” popoului (Ioan C. Filitti, *Așezământul cultural al mitropolitului Dositei Filitti dela înființare până astăzi 1827–1910*, București, 1911, p. 128, n. 2).

⁴⁴ N. Iorga, *Ce înseamnă popoarele balcanice*, p. 23.

⁴⁵ Idem, *La place des roumains dans l'histoire universelle*, vol. III, p. 81–82. Între mărturiile documentare despre interesele divergente și disputele politice dintre promotori greci ai unor planuri de reorganizare a Balcanilor avându-i ca lideri pe fanarioți și unii boieri pământeni, vezi idem, *O cronică nebăgată în seamă*, în „Revista istorică”, III, 1917, nr. 1, p. 1–6.

⁴⁶ Idem, *România, vecinii săi și chestiunea Orientului*, p. 66.

⁴⁷ Idem, *Les conflits balkaniques*, extras din „Monde slave”, 1926, nr. 2, p. 170–171.

⁴⁸ Idem, *Două tradiții istorice în Balcani: a Italiei și a românilor*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a II-a, XXXV, 1912–1913, p. 424–427.

ortodocșilor supuși Porții cu Apusul, în studiul *Sârbi, bulgari și români în Peninsula Balcanică în Evul Mediu* (1915), republicat un an mai târziu în franceză, în „Bulletin de la section historique”⁴⁹, și într-o conferința susținută la Liga Națiunilor, *Conception de la paix roumaine*, în martie 1924⁵⁰. De aceea, credea Iorga, nu doar de diaspora greacă și de filoelenism, ci și de fermentația culturală din Principate, sub ultimii fanarioți, se leagă puternic originile mișcării de emancipare a românilor, începută la 1821.

MIȘCĂRILE DE EMANCIPARE POLITICĂ DIN BALCANI

În viziunea marelui istoric român, primul instinct al celor dintâi mișcări de emancipare, a sârbilor la 1804, a lui Vladimirescu și revolta din Moreea la 1821, ar fi urmat o *formă politică țărănească*, originală în raport cu modelele apusene⁵¹ – „Adunarea norodului”, un fel de parlament înarmat, cum o mai numea Iorga⁵², titlul lui Karageorge fiind de „șef al Adunării generale a poporului”⁵³ – în acord cu „viața populară, cu organizarea sa spontană și locală”, deoarece suveranul, împăratul, nu putea fi decât unul, fie sultanul (atât la Karageorge, cât și la Tudor ori la armatolii și klefții răzvrățiți în Moreea și Thesalia, primul impuls a fost să trimită sultanului memorii în care își afirmau loialitatea), fie țarul Rusiei⁵⁴. Această turnantă a mișcărilor de emancipare ale creștinilor din Imperiul Otoman, dimensiunea provincială a conflictelor inițiale se explică, în înțelegerea lui Iorga, și ca reacții oarecum spontane față de arbitrarul, corupția și violența administrației otomane locale a *ayanilor* și căpeteniilor ienicerilor, cu impact și la nord de Dunăre, asupra domniei fanariote⁵⁵. Expresie a crizei regimului politic otoman, a tendințelor centrifuge din administrația imperială, revoltele creștinilor balcanici (sârbi, români, bulgari, albanezi) la început au revendicat forme de putere locală autonomă, în raport cu ideea

⁴⁹ Idem, *Serbes, Bulgares et Roumains dans la Péninsule balkanique au Moyen-Âge*, în „Bulletin de la section historique”, III, 1916, p. 207–229.

⁵⁰ N. Iorga, *Conception de la paix roumaine. Conférence donnée au Comité français de la Ligue des Nations*, în idem, *Cinq conférences sur les Sud-Est de l'Europe*, Paris, 1924, p. 12–13.

⁵¹ Idem, *Le caractère commun des institutions*, p. 31–32; idem, *Penseurs révolutionnaires roumains*, p. 7.

⁵² Idem, *Idées et formes littéraires françaises*, p. 76.

⁵³ Idem, *Clopotul dăruit de Carageorge, întemeietorul Serbiei, bisericii satului Topala*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria a II-a, XXXVI, 1913–1914, p. 242–243; idem, *Le caractère commun des institutions*, Paris, 1929, p. 31–32.

⁵⁴ Idem, *Idées et formes littéraires françaises*, p. 79; idem, *Relations entre Serbes et Roumains*, Vălenii de Munte, 1913, p. 25–27; idem, *La Révolution française et le Sud-Est de l'Europe*, p. 6; idem, *Bazele populare ale oricării mișcări din Balcani*, București, 1939, p. 22–23.

⁵⁵ Moștenitor al „intangibilității teocratice bizantine”, cum o numea Iorga, Imperiul Otoman a privit aceste revolte ca un atentat la „integritatea monarhiei”, refuzând negocieri constructive cu răzvrățiții, înainte de intervenția marilor puteri creștine (N. Iorga, *Y-a-t-il eu un Moyen-Âge byzantin?*, în *Études byzantines*, vol. I, Bucarest, 1939, p. 310. Vezi și M.M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, *N. Iorga et l'histoire de l'Empire ottoman*, în *Nicolas Iorga, l'homme et l'oeuvre*, ed. D.M. Pippidi, p. 183–184.

imperială de tradiție bizantină, care, în viziunea lui Iorga „nu putea fi transformată, nu putea să fie supusă altor influențe; ea rămâne veșnic fidelă originilor sale” și rezida în „cetatea sfântă a împăratului Constantin”⁵⁶.

Într-o organizare politică inițială „fără ideologie și fără aristocrație”, prima influență politică străină, la sârbi, observa Iorga⁵⁷, exemplificată de câțiva intelectuali educați la Viena, de oameni precum Milan Milovanović și Petar Moler, crescuți în Austria sub influența cameralismului iosefinist, a dus la înființarea unei „cancelarii”, un fel de secretariat de stat, generând cele dintâi conflicte între conducerea colegială inițială a „voevozilor” sârbi și noua formă de administrație, de putere executivă, croită în jurul lui Karageorge și a „partidului austriac”, care a susținut politica de concentrare a puterii⁵⁸. La concluzii *similare* a ajuns istoricul sârb Grgur Jakšić⁵⁹, după o cercetare de profunzime, expusă în cunoscuta sa carte, *L'Europe et la Résurrection de la Serbie (1804–1834)*⁶⁰.

Înainte de români și sârbi, influența ideologică și politică a ideilor Marii Revoluții Franceze s-a resimțit mai puternic la greci, care aveau o elită politică, fanarioții, plasată în proximitatea puterii otomane, o elită intelectuală și comercială aflată în conexiuni strânse cu Apusul, dar o legătură mult mai firavă cu lumea țărănească greacă, prin comparație cu românii sau sârbii. Dintre personalitățile emblematiche purtătoare ale influenței ideologice și politice generate de Marea Revoluție Franceză, Iorga îl amintește pe eruditul Alexandru Mavrocordat, inițiator al primului proiect de constituție liberală după izbucnirea revoluției grecești în Moreea. În viziunea lui Iorga, Alexandru Mavrocordat a trebuit să facă unele compromisuri, deoarece primul proiect de constituție, de la Epidaur, cu câteva idei franceze, instituia, totuși, un consiliu format din cinci șefi aleși, care validau deciziile importante, iar autonomia adunărilor provinciale înființate ad-hoc rămânea destul de clar conturată, reprezentând un experiment de *sinteză* între formele locale de libertate și de organizare, pe de o parte, și marile idei liberale de sorginte franceză, inspirate de Constituția de la Cadiz (1812) și de Jeremy Bentham⁶¹, pe de alta.

În schimb, „constituția” lui Rhigas și însăși personalitatea autorului îi apar lui Iorga drept expresii ale gândirii politice postbizantine, nutrinde la un imperiu ortodox al „națiunii ortodoxe” balcanice, organizat după noile idei iluministe⁶²,

⁵⁶ N. Iorga, *Le caractère commun des institutions*, p. 38–39.

⁵⁷ Idem, *Penseurs révolutionnaires roumains*, p. 7.

⁵⁸ Idem, *Idées et formes littéraires françaises*, p. 76–77.

⁵⁹ Grégoire Yakchitch, în versiunea franceză a numelui.

⁶⁰ Paris, 1907, cu o prefață datorată lui Émile Haumant, p. 174–178, 229–232.

⁶¹ N. Iorga, *Idées et formes littéraires françaises*, p. 80–81; idem, *La pénétration des idées de l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe aux XVIIe et XVIIIe siècles [II]*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, I, 1924, nr. 4–6, p. 134.

⁶² Idem, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București, 1929, p. 123; Alexandru Elian constata indiferența învățaților români față de scrierile lui Rhigas (*Sur la circulation manuscrite des écrits politiques de Rhigas en Moldavie*, în „Revue roumaine d'histoire”, II, 1962, nr. 1–2, p. 487–497).

concepție pe care Alexandru Ipsilanti, „un om inteligent, mama lui fiind o Văcărească”, a încercat să o pună în operă, plănuiind „să provoace pe turci și să aducă astfel pe ruși în situația de a trebui să intervină”, cu nădejdea că, din războiul astfel iscat, avea să renască Phenixul libertății politice a ortodocșilor asupriți de turci, sub conducere grecească și protecție rusă⁶³. Spre deosebire de Tudor Vladimirescu, „șef de țărani, om al datinii locale”, aruncat în vârtoarea istoriei mari de nevoile profunde și imediate ale lumii provinciale din țară, cea mai apăsată de regimul politic al „domniei fanariote”⁶⁴. Din coliziunea celor două modele, unul inspirat ideologic atât de Iluminismul apusean, cât și de tradiția postbizantină a unui „imperiu ortodox restaurat”, celălalt, original prin caracterul său preponderent țărănesc, avea să rezulte, puncta în mod repetat Iorga, falimentul ideii statului ortodox balcanic și al unei singure „națiuni ortodoxe”, la 1821, faliment garantat odată cu eșecul acțiunii lui Alexandru Ipsilanti⁶⁵. De altfel, ideea sintezei între tradiție, experiența istorică și influențele ideologice și culturale străine⁶⁶ avea să domine concepția lui Nicolae Iorga despre trăsăturile istorice ale mișcării moderne de emancipare din arealul balcanic.

Drept dovadă, cu referire la cazul românesc, pentru Iorga, „cărvararii” moldoveni reprezintă un grup politic, care intenționa să limiteze atotputernicia „marilor familii”, apelând la *forme constituționale adaptate tradiției statale*, nu o întregă categorie de boieri, ca la Xenopol. În schimb, ideea regatului constituțional modern cu principe străin o definește ca o *formă politică de împrumut*, adusă după 1830 de elita nobiliară, unde exista (la români și greci), de cea administrativă și de intelectuali⁶⁷. Toate aceste idei, dezvoltate critic în cărțile amintite, erau rezumate pentru audiența apuseană în *L'origine des idées d'indépendance balkanique*, 1927, conferință ținută la Paris⁶⁸ și *La révolution française et le Sud-Est de l'Europe*, tot la Paris, în 1933⁶⁹.

În pofida tonului ironic și a unor divagații mai mult jurnalistice, Iorga a revenit în presă la aceleași idei îndelung argumentate în studiile academice. „O gospodărie țărănească bună” la origini, statul sârb s-ar fi degradat din motive de „cultură proastă”, fără metodă și scop național definite, și de „politică incalificabilă”, prin lipsa de orizont. În vreme ce bulgarii, care „au avut numai scriitori și agitatori politici”, rătăcind prin străinătate înainte de 1877, mai ales la Brăila și în „Bucureștii noștri”, au ajuns să întemeieze, prin muncă și stăruință, „o armată, un învățământ

⁶³ N. Iorga, *Vederi din Grecia de azi. Cinci conferințe despre viața grecească actuală*, București, 1931, p. 133.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 134.

⁶⁵ Idem, *Penseurs révolutionnaires roumains*, p. 9.

⁶⁶ Idem, *Origine et développement de l'idée nationale surtout dans le monde oriental*, București, 1934, p. 1–23.

⁶⁷ Idem, *Les formes politiques dans le Sud-Est de l'Europe. Leçons données à l'Université de Genève (mars 1924)*, în idem, *Cinq conférences sur les Sud-Est de l'Europe*, p. 57–60.

⁶⁸ Idem, *L'origine des idées d'indépendance balkanique*, Paris, 1927, p. 4–17.

⁶⁹ Idem, *La Révolution française et le Sud-Est de l'Europe*, loc. cit.

popular, o economie rurală [...] *bune*” (*Români și bulgari*, în „Sămănătorul”, 13 iunie 1904)⁷⁰. Deseori tăios și pătimăș în articole de presă care comentează disputele teritoriale dintre sârbi, greci și bulgari sau ceea ce socotește a fi drepturile noastre în chestiunea aromânilor, Iorga reușea să sintetizeze magistral esența problemei naționale în Balcani la început de veac al XIX-lea, oferind și o puternică explicație a importanței temei noastre în opera sa istorică din frământatul deceniu anterior Marelui Război, desigur, într-un limbaj propriu acelor ani de coliziune a intereselor naționale: „un neam nu se poate înnoi decât prin puterile sale și potrivit cu [...] întreaga sa tradiție istorică. Constituțiile se pot importa [...], dar o viață constituțională nu poate izvorî decât din lunga ei pregătire firească [...]. Libertatea se poate scrie pe [...] cărți poștale, dar ea nu este un adevăr decât acolo unde reprezintă ultimul termen al al unei lungi dezvoltări morale. Cuvintele pot uni, dar a doua zi interesele, rămase divergente, vor dezbină din nou” (*Învățăture din Turcia*, în „Neamul românesc”, 20 iulie 1920).

POPOARELE BALCANICE ÎN LITERATURA DE CĂLĂTORIE

Altă problemă abordată în numeroase publicații, cu trimitere atât la istoria popoarelor balcanice, cât și la români, tratează literatura de călătorie. În repetate rânduri, Iorga a contestat faptul, susținut de istorici greci sau apuseni⁷¹, că în primul rând pe greci îi distingea „privirea” Occidentului din rândul „raialelor” creștine ale Imperiului Otoman, prin ochii călătorilor sau ai textelor de filosofie și istorie politică din jurul anului 1800⁷². Amintirea lui Temistocle și Pericle, a lui Homer, Herodot, Socrate, Platon sau Sofocle, explica Iorga, îi îndemna pe cei ajunși în capitala imperiului, la Salonic, în vreun oraș din Asia Mică sau din insule să îi separe pe translatori, funcționari, zarafi, negustori, cărturari sau medici, vorbitori de limbă greacă, de restul „raialelor” creștine, și, odată cu ei, întreaga comunitate urbană din care făceau parte⁷³.

Tot călătorii apuseni, explica Iorga, „urmașii” lor din anii Revoluției franceze au început să vorbească de „marea națiune greacă”, încurajând un hegemonism grecesc care nu putea fi, în viziunea sa, decât o mistificare istorică și o himeră politică. La fel cum, atunci când „i-a trebuit Austriei o Albanie, se găseau totdeauna cercetători care reduceau toată viața istorică din apusul Peninsulei Balcanice la

⁷⁰ Idem, *România, vecinii săi și chestiunea Orientului*, p. 8.

⁷¹ Emile Malakis, *French Travelers in Greece (1770–1820): An Early Phase of French Philhellenism*, Philadelphia, 1925.

⁷² Sunt amintiți de Iorga autori precum Felix de Beaujour, *Tableau du commerce de la Grèce*, 1800 (N. Iorga, *Les voyageurs français dans l’Orient européen. Conférences faites en Sorbonne*, Paris, 1928, p. 120) și A.L. Castellan, *Lettres sur la Grèce, l’Hellespont et Constantinople*, 1808–1811 (*ibidem*, p. 121).

⁷³ N. Iorga, *Ce înseamnă popoarele balcanice*, p. 14; idem, *Les voyageurs français dans l’Orient européen*, p. 109–110.

rosturi albaneze”, iar „Rusia trimitea pe câte un Venelin⁷⁴ [...] și el umbla în toate părțile să caute cât mai mulți bulgari” în peninsula, în vreme ce „Franța și Anglia aveau tot interesul de a da cât mai multe rosturi în Balcani grecilor”⁷⁵. Alta era situația celor ajunși în Moreea sau Attica ori în Thesalia, deplângând soarta unui popor oprimat, în tușe asemănătoare tonalității descrierilor despre români, sârbi sau bulgari, în care starea fizică și morală, obiceiurile și tradițiile țărănești, nu identitatea etnică dominau fondul narativ, remarca Iorga⁷⁶.

CONCLUZII

Concepția lui Nicolae Iorga asupra afirmării mișcărilor naționale din Balcani – română, sârbă și greacă – la început de veac al XIX-lea se distinge prin câteva trăsături particulare, cu importante note de originalitate, care pot fi identificate atât în contextul istoriografiei românești, cât și al istoriografiei balcanice (greacă și sârbă, mai ales) din prima jumătate a secolului al XX-lea. Viziunea sa de sinteză între trăsăturile societății tradiționale și noile elemente moderne de limbaj și ideologie pătrunse în spațiul balcanic în primele decenii ale secolului al XIX-lea contrastează deseori cu discursul istoriografic dominant, centrat pe difuzionism cultural și asimilarea ideilor revoluționare. Cu toate că în scrierile sale importanța acordată ideilor și practicilor culturale iluministe este incontestabilă, problema receptării acestora a fost tratată de Nicolae Iorga în mod critic și în acord cu realitățile social-politice ale acestui spațiu. Pe de altă parte, izbucnirea seriei de mișcări politice în Balcani, la 1804, cu obiective de emancipare, își găsește la Nicolae Iorga interesante explicații, care nu și-au consumat utilitatea pentru cercetările actuale.

Din rândul categoriilor marginale politic, dar active în plan social și economic, se ridică personalități relevante, precum Karageorge, Theodoros Kolokotronis sau Tudor Vladimirescu. Personalități de contact între elitele conducătoare și lumea țărănească, având totodată relații importante în lumea negustorilor și zarafilor din zona Dunării de Jos, aceste figuri, care își vor găsi loc în panteonul național, au captat atenția marelui istoric român, i-au oferit argumente pentru a vorbi de „guvernarea țării prin țărani”, poate exagerând, într-un context politic cu profunde sensibilități populare. În ansamblu, analiza istorică a lui Nicolae Iorga asupra mișcărilor naționale din Balcani, până la Tratatul de la Adrianopole, se remarcă prin importanța acordată elementelor de specific ale lumii ortodoxe balcanice.

⁷⁴ Idem, *Istoria relațiilor române*, ed. Florin Rotaru, București, 1995, p. 270.

⁷⁵ Idem, *Ce înseamnă popoarele balcanice*, p. 20.

⁷⁶ Idem, *Les voyageurs français dans l'Orient européen*, p. 102–103 (*Voyage littéraire dans la Grèce, ou Lettres sur les Grecs anciens et modernes, avec un parallèle de leurs mœurs, par M. Guys*, Paris, 1771); p. 109–110; *idem*, *Une vingtaine de voyageurs dans l'Orient européen*, Paris, 1928, p. 53 (*Voyage en Grèce fait dans les années 1803 et 1804 par J.L.S. Bartholdy*, vol. I–II, Paris, 1807).

NICOLAE IORGA AND THE HISTORIOGRAPHY OF THE NATIONAL
MOVEMENTS IN THE BALKANS (1804–1829): REFERENCES
FOR A PROBLEMATIZATION

Abstract

Nicolae Iorga's view of the affirmation of national movements in the Balkans – Romanian, Serbian and Greek – at the beginning of the 19th century is distinguished by several particular features, with important notes of originality, which can be identified both in the context of Romanian and Balkan historiography (Greek and Serbian, even Turkish ones) in the first half of the 20th century. His approach of *the synthesis between the features of traditional society and the new modern elements of language and ideology* that penetrated the Balkan area in the first decades of the 19th century often contrasts with *the dominant historiographical discourse, centered on diffusionism and the assimilation of the revolutionary ideas*. Even though in his writings the importance given to Enlightenment ideas and cultural practices is indisputable, the problem of their reception was treated by Nicolae Iorga in a critical manner and in accordance with the social-political realities of this area. The interests of the local elites, the networks of power and influence that characterized the Ottoman-controlled Balkan area are reflected in the construction of his historical argument and are used to explain the filtering, the selection, the reluctance to adopt certain revolutionary ideas and political models.

On the other hand, the outbreak of a series of political movements in the Balkans in 1804, with emancipation objectives, finds in Nicolae Iorga's work interesting explanations, which have not lost their relevance for current research studies. From the politically marginal, but socially and economically active, categories rose relevant personalities such as Karadorde, Theodoros Kolokotronis or Tudor Vladimirescu, whose biographies cannot be separated from Russian policy in the Balkans and the Russian strategies to involve the Orthodox peoples into military operations against the Ottoman Empire. These figures, who were the contact points between the ruling elite and the peasant world, and who also had important connections in the world of merchants and bankers in the Lower Danube area, and who would find their place in the national pantheon, captured Nicolae Iorga's attention and gave him arguments for speaking of "governing the country through the peasants", perhaps exaggerating, in a political context with deep popular sensitivities. In general, Nicolae Iorga's historical analysis of the national movements in the Balkans up to the Treaty of Adrianople is characterized by the importance given to the elements of specificity of the Balkan Orthodox world.

Keywords: popular uprisings; emancipation movements; political culture; diffusionism; regional specificity